158668 ـ طهارت و نجاست معنوی

سوال

یکی از کتب فقه را می‌خواندم که به «نجاست حکمیهٔ مغلظه» رسیدم و ذکر شده بود که شرک، کفر و گناهان کبیره زیرمجموعهٔ آن هستند. سپس نجاست مخففه را ذکر کرده بود و گفته بود که حَدَث و گناهان صغیره زیرمجموعهٔ آن هستند... صحت این تقسیم‌بندی چیست؟ و آیا کسی از سلف چنین قولی داشته است؟ لطفاً شرح و تفصیل دهید.

پاسخ مفصل

الحمدلله.

طهارت دو قسم است: طهارت حسی (فیزیکی) و طهارت معنوی، و نجاست نیز دو قسم است: نجاست حسی و نجاست معنوی.

طهارت حسی: عبارت است از پاک بودن از حَدَث و خبث (نجاست).

نجاست حسی: عبارت است از اعیانی که شرع به نجاست و پلیدی آنها حکم کرده است، و برخی از آنها نجاستشان شدید (مغلظه) است، مانند سگ، و برخی نجاستشان خفیف (مخففه) است، مانند ادرار پسربچهٔ شیرخوار، و برخی نجاستشان متوسط است، مانند نجاست ادرار، خون و مردار.

و سخن گفتن دربارهٔ طهارت و نجاست حقیقی، محور توجه فقها در کتاب‌هایشان است.

اما طهارت و نجاست معنوی، محل توجه اهل فقه نیست و به همین دلیل جز به ندرت و به صورت حاشیه‌ای، آن را ذکر نمی‌کنند.

طهارت معنوی: عبارت است از پاکی مؤمن از شرک و کفر.

و نجاست معنوی: عبارت است از نجاست کفر، فسق و نافرمانی.

و از جمله نصوص شرعی که بر طهارت و نجاست معنوی دلالت دارد:

فرمودهٔ خداوند متعال: وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ [آل عمران: ۴۲] (و

[یاد کن] هنگامی را که فرشتگان گفتند: ای مریم، قطعاً الله تو را برگزیده و پاك ساخته و تو را بر زنان جهانیان برتری داده است).

ابن جریر طبری می‌گوید: «و فرمودهٔ او: وَطَهَّرَكِ یعنی: دین تو را از تردیدها و پلیدی‌هایی که در دین‌های زنان بنی‌آدم است، پاک ساخت». تفسیر الطبری (۵/۳۹۲).

و حق تعالی می‌فرماید: خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ [التوبة: ۱۰۳] (از اموالشان صدقه‌ای بگیر تا بدین وسیله آنان را پاک و پاکیزه سازی و برایشان دعا کن که بی‌گمان، دعای تو آرامشی برای آنان است و الله شنوای داناست).

طبری می‌گوید: «پروردگار متعال به پیامبرش محمد صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: ای محمد، از اموال اینان که به گناهانشان اعتراف کرده و از آن توبه کرده‌اند، صدقه‌ای بگیر تا آنان را از پلیدی گناهانشان پاک کنی، وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا آنان را رشد دهی و از جایگاه‌های پست اهل نفاق، به جایگاه‌های اهل اخلاص بالا ببری». تفسیر الطبری (۱۱/۶۵۹).

و پروردگار متعال به همسران پیامبر صلی الله علیه وسلم می‌فرماید: وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا [الأحزاب: ۳۳] (و در خانه‌هایتان قرار گیرید و مانند روزگار جاهلیتِ نخستین، زینت‌های خود را آشکار مکنید و نماز را برپا دارید و زکات را بدهید و از الله و فرستاده‌اش فرمان برید. قطعاً الله می‌خواهد پلیدی را از شما اهل بیت بزداید و شما را کاملاً پاک گرداند).

و منظور از آن، طهارت معنوی است.

و دربارهٔ قوم لوط می‌فرماید: فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَن قَالُوا أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ [النمل: ۵۶] (ولی پاسخ قومش جز این نبود که گفتند: خانوادهٔ لوط را از شهر خود بیرون کنید [چرا که] بی‌تردید، اینها افرادی پاکدامن [و مقدس‌مآب] هستند). یعنی از گناهان و زشتی‌ها.

و می‌فرماید: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا [التوبة: ۲۸] (ای کسانی که ایمان آورده‌اید، قطعاً مشرکان نجسند؛ پس نباید بعد از امسال، به مسجدالحرام نزدیک شوند).

ابن قیم می‌گوید: «و الله سبحانه شرک و زنا و لواط را در کتابش با نجاست و خبث توصیف کرده است، برخلاف سایر گناهان، هرچند آنها نیز مشتمل بر آن هستند، اما آنچه در قرآن آمده، فرمودهٔ تعالی است: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ (ای کسانی که ایمان آورده‌اید، قطعاً مشرکان نجسند)، و فرمودهٔ تعالی در حق قوم لوط: وَلُوطًا آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَت تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسِقِينَ [الأنبياء: ۷۴] (و به لوط، حکمت و دانش عطا کردیم و او را از شهری که [مردمش] کارهای پلید انجام می‌دادند، نجات دادیم. به راستی که آنان مردمی بد و نافرمان بودند).

و قوم لوط گفتند: أَخْرِجُوا آلَ لُوطٍ مِّن قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ (خانوادهٔ لوط را از شهر خود بیرون کنید [چرا که] بی‌تردید، اینها افرادی پاکدامن [و مقدس‌مَآب] هستند)، پس با وجود شرک و کفرشان، اقرار کردند که خودشان پلید و نجس هستند و لوط و خاندانش با پرهیز از آن، پاک هستند.

حق تعالی در حق زناکاران می‌فرماید: الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ [النور: ۲۶] (زنان پلید برای مردان پلیدند و مردان پلید برای زنان پلیدند).

پس اما نجاست شرک دو نوع است: نجاست شدید (مغلظه) و نجاست خفیف (مخففه).

نجاست شدید: شرک اکبر است که الله عزوجل آن را نمی‌آمرزد.

و نجاست خفیف: شرک اصغر است، مانند اندکی ریا، و خودنمایی برای مخلوق، و قسم خوردن به غیر او، و ترس و امید به او...

و مقصود این است که نجاست، گاهی محسوس و ظاهری است، و گاهی معنوی و باطنی است». إغاثة اللهفان من مصائد الشيطان (۱/۵۹).

شیخ ابن عثیمین می‌گوید: «طهارت به معنای: نظافت و پاکیزگی است، و در شرع بر دو نوع است: طهارت معنوی و طهارت حسی.

اما طهارت معنوی: عبارت است از پاکی قلب‌ها از شرک و بدعت در عبادت الله، و از کینه، دشمنی، حسد، بغض، و مانند آن در معامله با بندگان الله که مستحق آن نیستند....

به همین دلیل الله عزوجل مشرکین را نجس توصیف کرده و فرموده است: إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ ، و پیامبر صلی الله علیه وسلم نجاست را از مؤمن نفی کرده و فرموده‌اند: «همانا مؤمن نجس نمی‌شود». و این همان چیزی است که شایسته است مؤمن به آن عنایت ویژه‌ای داشته باشد تا قلبش را از آن پاک کند». فقه العبادات (۹۷).

شیخ صالح فوزان می‌گوید: «طهارت معنوی: عبارت است از طهارت از شرک، و طهارت از بدعت‌ها، و طهارت از گناهان. حق تعالی می‌فرماید: إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ (بی‌تردید، اینها افرادی پاکدامن [و مقدس‌مَآب] هستند) پس طهارت در اینجا معنوی است و آن پاکیزگی از معاصی و گناهان است.

و شرک نجاست است، الله تعالی می‌فرماید: إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ (همانا مشرکان پلید هستند) یعنی نجاست معنوی، و توحید طهارت معنوی است». «الشرح المختصر على زاد المستقنع» (۱/۵۲).

والله أعلم.